

Ömsesidig tacksamhetsskuld

Krister Wahlbäck, *Jättens andedräkt: Finlandsfrågan i svensk politik 1809-2009*, Atlantis: Stockholm 2011, 446 s.

Vilken roll har Finland egentligen spelat i svensk säkerhetspolitik efter 1809? Frågan har under de senaste femton åren diskuterats med nytt intresse av forskare, politiker och mediefolk på var sin sida av Bottenhavet. På motsvarande vis har Sveriges inflytande på Finland också kommit på ett nytt sätt i blickfånget. Skälen till denna växande uppmärksamhet för de forna riksdelarnas växelverkan före och efter 1809 är åtminstone två. För det första har ländernas samtida anslutning till EU och allt mer snarlika sambandförhållande med NATO bidragit till en mer öppen bearbetning av den gemensamma historien. Vi har nu i säkerhetspolitiskt avseende både råd och intresse av att syna i fogarna även sådant i historien som inte blottar enbart en långvarig kulturgemenskap utan också intressemotsättningar. Det andra skälet till de vidgande vyerna är forskarsamfundets gradvisa komplettering av de nationella och internationella perspektiven på historien med det som moderiktigt kallas för transnationella infallsvinklar. Ingen torde förneka nationalstaternas och de mellanstatliga förbindelsernas betydelse i konstruktionen av dagens Europa. Men idag lyfter allt fler forskare fram också de historiskt betingade, regionala eller på annat sätt gränsöverskridande traditionernas och nätverkens betydelse för idéspredningen och samhällsutvecklingen.

Krister Wahlbäck's förra hösten publicerade översikt *Jättens andedräkt: Finlandsfrågan i svensk politik 1809-2009* har mycket av detta i sig. Verket kompletterar på så sätt historikern Torkel Janssons (2009) och vetenskapsjournalisten John Chrispinssons (2011) nyligen utkomna svenska vyer över Finlands historia. Samtidigt fungerar det som en tankeväckande sammanfattning av Wahlbäck's långa och uppskattade karriär som yrkeshistoriker, statsvetare och diplomat. Wahlbäck (1937-) inledde sitt vetenskapliga författarskap med doktorsavhandlingen *Finlandsfrågan i svensk politik 1937-1940* (1964). Något år senare utgav han verket *Från Kekkonen till Mannerheim: huvudlinjer i finländsk politik 1917-1967*,

som snabbt översattes till finska och länge fungerade som standardverk i svensk universitetsundervisning. Det blev småningom flera andra verk om Finland och eftersom Wahlbäck hörde till den diminutiva skaran av finskkunniga tjänstemän på UD var han nästan predestinerad att en gång tjänstgöra på ambassaden i Helsingfors, vilket också skedde åren 1986-1991.

Dessa insikter om Finland präglar också i hög grad verket *Jättens andedräkt*. Boktiteln är härledd ur ett citat från landsmannen Ingemar Hägglöfs hågkomster om sina år som ambassadör i sextioalets Finland och syftar självklart på det tryck som riktades mot landet ifrån öster åtminstone ända fram till kalla krigets slut. I sin mångsidiga behandling av hur denna vanligtvis dovt mullrande men tidvis livshotande stormakt förhöll sig till Finland och därmed också indirekt till Sverige upplever vi Wahlbäck i tre olika roller: den analytiske historikern, den försiktige diplomaten och sist men inte minst den varme Finlandsvännen.

När Wahlbäck avtecknar Nordeuropas säkerhetspolitiska landskap under Carl Johans regentperiod och etableringen av Sveriges 1812 års politik är det utan tvivel historikern i honom som talar. Wahlbäck behärskar inte enbart källorna och forskningslitteraturen kring epoken. Han förmår även binda ihop dem till en övertygande helhetsanalys av den säkerhetspolitiska balans som uppstod i Norden efter att den förste Bernadotten slutgiltigt gjort sitt val och ingått avtal med den ryske kejsaren i Åbo sensommaren 1812. Napoleon hade låtit förstå att han inte stödde Sveriges sedan gammalt uttryckta vilja att ta Norge av hans allierade Danmark. Ersättningen för en allians mot Ryssland vore istället en återerövring av Finland, men i motsats till sina undersåtar förhöll sig Carl Johan helt instrumentellt till den nyligen förlorade riksdelen. Finland var helt enkelt på fel sida av Östersjön, eller för att citera den franske cynikern, inget mindre än ett "testamente till krig och olyckor" för Sverige.

Annat var det med Norge, vars förvärv istället för Finland Wahlbäck med rätta betecknar som en väsentlig del av Carl Johans helhetslösning. För det första dämpade detta effektivt revanschstämningarna i Sverige och gjorde det möjligt för honom att medvetet ignorera Finland, eller rättare sagt lämna dess nya elit i fred, vilket var en nödvändig förutsättning för en gynnsam utveckling för det till Ryssland anslutna storfurstendömet. Och för det andra medförde Sveriges omvandling från en Östersjömakt till en skandinavisk stat en för

europiska förhållanden ovanligt långvarig och stabil säkerhetspolitisk balans i Nordeuropa. På kort sikt var lösningen förstås inte så munter för Danmark, men i längden innebar detta ett slut både på de svensk-danska och svensk-ryska krigen. Genom Finlands omvandling till en rysk buffertstat hade man skapat en bestående demarkationslinje mellan svenskt och ryskt inflytande, vilket har gått till historien som 1812 års politik.

Wahlbäck anser dock att Sveriges 1812 års politik tog definitivt slut då Finland blev självständigt 1917. Enligt honom har Sveriges makthavare sedan dess utgått i sitt agerande från att Finland är en suverän stat och att Ryssland i dess olika politiska skepnader inte har rätt att räkna landet som en del av sin intressesfär. Så har det självfallet varit i statsrättsligt avseende och onekligen kom Sveriges materiella hjälp till det krigsdrabbade Finland både 1918 och 1939-1945 att vara betydande. Men samtidigt kommer man inte ifrån att det även efter 1917 alltid har funnits en tydlig gräns för hur långt man i Sverige har varit beredd att offra sig för Finland. Wahlbäck undviker sorgfälligt att beteckna det självständiga Finland som en buffertstat. Frågan är dock om inte detta land som av svenska militärstrateger betecknades under kalla kriget som en transportteknisk fördröjningszon alltså har just denna funktion i diverse krigsscenarioer.

Det är här som diplomaten Wahlbäck träder tydligast fram, det vill säga när han försöker påvisa att Sveriges östpolitik både under och efter andra världskriget präglades av en särskild omsorg för Finlands oavhängighet. Jovisst, det stämmer att Sveriges regering ansträngde sig och även lyckades föra en säkerhetspolitik som underlättade Finlands komplicerade balansgång mellan maktblocken. Men det är svårt att se att denna politik skulle ha styrts av fundamentalt andra prioriteringar och motiv än de som hade dikterat den svenska säkerhetspolitiken före 1917. Wahlbäck citerar själv ett kärnfullt omdöme av den socialdemokratiska maktelitens grå eminens Ernst Wigforss, som i sina memoarer konstaterar om läget efter 1917: "Vad som ändrades var bara att vi fått Finland som en utpost och första försvarslinje."

Sveriges beslut att inte ansluta sig till NATO motiverades med att medlemskap i Atlantpakten hade ökat risken för att Sovjetunionen då i sin tur skulle kräva en närmare militär samordning med Finland. Wahlbäck försvarar tappert denna förklaring, men citerar ändå utrikesminister Undéns krassa kommentar under notkrisen om att Sverige

neutralitetslinje egentligen aldrig hade "motiverats med Finland". Som en god forskare redogör han också ingående för både västmakternas och Finlands misstankar om detta så kallade Finlandsargument inte var särdeles uppriktigt. Enligt dem var dess egentliga syfte att försäkra sig om NATO:s säkerhetsgarantier utan att i förväg och framförallt i onödan behöva binda Sverige vid västlägret.

Samma diplomatiska taktfullhet gör sig även gällande i Wahlbäcks väl altruistiska tolkning av Sveriges aktiva stöd åt de baltiska ländernas frigörelse i början av 1990-talet och de slutsatser som deras NATO-anslutning föranledde i både Stockholm och Helsingfors. Det är sant att Carl Bildts regering gjorde mycket för underlätta balternas väg självständighet, men denna insats måste tämligen i hög grad ha bottnat i insikten om deras frigörelse samtidigt skulle förbättra Sveriges geopolitiska läge. Det är knappast heller en slump att de svenska och finska NATO-debatterna miste mycket drivkraft efter att balterna blivit NATO-medlemmar 2002. Nu ansvarar NATO för en så stor del av Östersjöregionens säkerhet att varken Sverige eller Finland har brådskande skäl att axla fullt ansvar inom alliansen.

Det är således inte speciellt svårt att skönja när Wahlbäck ger spelrum åt historikern i sig och när han snarast gör en elegant avvärjning för att inte försätta sig i en svår situation som en god patriot och UD-veteran. I ett avseende är Wahlbäck dock ovanligt konsekvent. Genom sitt livslånga engagemang för Finland har han uppnått en så god kännedom om landet och dess folk att han utan oro för att misstolkas kan skriva uppriktigt och även kritiskt om diverse fenomen i finsk politik och samhällsliv.

Det bästa exemplet på detta är Wahlbäcks ingående skildringar av den svenska statsledningens tidvis starka misstro gentemot och komplicerade relationer till den ofta nog så bångstyrige president Kekkonen. De finska socialdemokraterna baktalade förstås gärna sin gamle antagonist under sina Stockholmsbesök. Dessutom förmådde inte ens de vanligtvis så sluga svenskarna alltid genomskåda de egentliga motiven bakom Kekkonens politiska agerande och överraskande säkerhetspolitiska initiativ. Efter att tålmodigt ha gått igenom alla svängar i "Kekkonens konster" frågar sig Wahlbäck om de alla verkligen var nödvändiga för att trygga Finlands oavhängighet och stabila samhällsutveckling. Frågan är helt uppenbart retorisk, men å andra sidan gör Wahlbäck inte gällande att vore möjligt att exakt avgöra när det handlade mera om maktspel än patriotism.

Motsvarande breda perspektiv och kloka nyanseringar finns det gott om i Wahlbäcks syntesverk. Egentligen talar vi om två grannländer som sedan länge har insett eller i vart fall känner på sig att de varken kan eller vill ignorera varandra. Vissa dimensioner av detta beroende är nämligen svåra att artikulera utan att vi påminns om den tacksamhetsskuld som vi står till grannen. I Finland har vi ofta haft det svårt att medge att vi står i en konstant tacksamhetsskuld till vårt svenska kulturarv och till alla de gynnsamma effekter som det har haft på vår samhällsutveckling. På motsvarande sätt har Sverige i närmare ett millennium haft Finland som buffertzoon mot Ryssland, vilket inte alltid har känts så heroiskt för svenskarna och därför regelbundet utmynna i onödiga bortförklaringar. Kanske vi därför borde tala om en ömsesidig tacksamhetsskuld.

Henrik Meinander